

**МОНГОЛ УЛСЫН БОЛОН ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ УУЛ УУРХАЙН
ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН САЛБАРЫН ТАТВАРЫН ТОГТОЛЦОО***Ч.Онончимэг, Д.Халиун, Ц.Элбэгзаяа***ОРШИЛ**

Захиалгын дагуу Монгол Улсын уул уурхайн салбарт хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй татварын тогтолцоо, хувь хэмжээ, татварын ачаалал болон гадаадын зарим орны уул уурхайн салбарын татварын хувь хэмжээ, 2014-2015 онд гарсан өөрчлөлт, шинэчлэлийн талаарх харьцуулсан судалгааг дараах байдлаар хийж гүйцэтгэлээ.

- Монгол Улсын уул уурхайн салбарын татварын тогтолцоо, эрх зүйн зохицуулалт;
- Монгол Улсын уул уурхайн салбарын татварын ачаалал болон уул уурхайн салбараас улсын төсөвт оруулж буй орлого;
- Гадаадын зарим орны уул уурхайн салбарын татварын тогтолцоо, хувь хэмжээ.

Судалгааны ерөнхий тойм:

Судалгааны 1-р хэсэгт: Судалгааны энэхүү хэсэгт хууль тогтоомжийн www.legalinfo.mn мэдээллийн сангаас манай улсын уул уурхайн салбарт үйлчилж буй хууль тогтоомжийг авч судлав. Одоогийн байдлаар хууль тогтоомжийн хүрээнд хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа нийт 21 татвар, төлбөрөөс уул уурхайн салбарт 15 төрлийн татвар, төлбөр, хураамж мөрдөгдөж байгааг Хүснэгт 1-т дэлгэрэнгүй байдлаар гаргав.

Судалгааны 2-р хэсэгт: Монгол Улсын уул уурхайн салбар сүүлийн жилүүдэд эрчимтэй хөгжиж улсын аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүний 60-70 хувь, ДНБ-ний 20-30 хувь, экспортын бүтээгдэхүүний 90-ээд хувийг бүрдүүлж байна. Судалгааны энэхүү хэсэгт уул уурхайн салбарын өнөөгийн байдал, 2013 онд төсвийн орлого бүрдүүлэлтэд уул уурхайгаас оруулсан татварын орлого, уул уурхайн салбарын 2007-2013 оны татварын ачааллын түвшин, 2012-2013 оны байдлаарх гол нэр төрлийн ашигт малтмал тус бүрээр татварын ачааллын түвшинг харуулсан болно.

Судалгааны 3-р хэсэгт: Уул уурхайн салбар хөгжсөн улс орнуудад хүчин төгөлдөр үйлчилж буй татварын хувь хэмжээ, чиг хандлагаас харахад эдийн засгийн хямралын үед уул уурхайн салбарын татварын хувь хэмжээг өсгөх, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх чиг хандлага ажиглагддаг. Энэ нь тус салбарын ашиг өндөр байдагтай холбоотой юм. Ийм ч учраас уул уурхайн салбарын татварын хувь хэмжээнд олон орон 2015 оноос эхлэн хууль тогтоомжиндоо нэмэлт, өөрчлөлт оруулсныг судалгааны энэхүү хэсэгт дэлгэрэнгүй байдлаар харууллаа. Мөн түүнчлэн Авсртали, Канадын мужууд болон нийт БНХАУ, Индонез, Чили зэрэг есөн орны уул уурхайн татварын хувь хэмжээг Монгол Улсын татварын хувь хэмжээтэй харьцуулан дэлгэрэнгүй байдлаар судаллаа.

**НЭГ. УУЛ УУРХАЙН ТАТВАРЫН ТОГТОЛЦОО, МОНГОЛ УЛСЫН УУЛ УУРХАЙН
САЛБАРТ ҮЙЛЧИЛЖ БУЙ ТАТВАРЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ**

Уул уурхайн татварын үндсэн зорилго нь төр газрын хэвлийд байгаа баялгаа бусдад худалдаж төлбөр ногдуулж байгаа нь уул уурхайн компаниудын хувьд ашигт малтмалыг худалдан авч байгаагаас гадна олборлох эрх авч байна гэсэн үг юм. Өөрөөр хэлбэл уул уурхайн үйлдвэрлэл, үйл ажиллагаа эрхлэж буй компанийн хувьд тухайн баялгийн эзэн болон орлогын албан татварыг ногдуулагч нь зөвхөн төр байна.

Байгалийн баялагаа худалдаалахдаа дэлхийн нийтээр дараах гурван төрлийн татварыг ашиглаж байна¹⁰⁰:

- Олборлож борлуулсан тоо хэмжээнд суурилсан нөөцийн төлбөр (жин, эзлэхүүний нэгж тутамд);
- Ашигт малтмалын борлуулалтын үнэлгээнд суурилсан нөөцийн төлбөр (ad valorem-тухайн бүтээгдэхүүний зах зээлийн үнэлгээ буюу борлуулалтад тодорхой хувиар);
- Resource rent буюу ашиг хуваах (олборлогч компанийн хөрөнгө оруулалтын үр өгөөжийн тодорхой хэмжээнээс давсан хэсгийг нь Засгийн газар хуваан хүртэх).

Эдгээр татвар тус бүрээр товч үзвэл:

Олборлож борлуулсан тоо хэмжээнд суурилсан нөөцийн төлбөр (жишээ нь: олборлож борлуулсан хүдрийн тонн тутамд тодорхой хэмжээгээр ногдуулах төлбөр) нь төрийн өмч болох байгалийн баялгийг бусдад төлбөртэйгээр ашиглуулахад төлбөр ногдуулах хамгийн энгийн арга боловч тухайн баялгийн дэлхийн зах зээлийн үнийн өсөлт бууралтын нөлөөллийг тусгаж чаддаггүй онцлогтой. Бодит байдал дээр бараа бүтээгдэхүүн борлуулж байгаа эзэн нь тухайн барааныхаа зах зээлийн нөхцөл байдалтай уялдуулан үнэ ханшаа уян хатан өөрчилдөг.

Бас нэг сул тал нь уул уурхайн салбарт эргээд сөргөөр нөлөөлж болно. Энэ арга нь олборлогч компанийн олборлолтын зардлыг тооцдоггүй. Нөөцийн төлбөр нь бүтээгдэхүүний өртгийн зөвхөн нэг хэсэг тул хүдрийг газрын хэвлийгээс олборлохтой холбоотой бүх шууд болон шууд бус зардлыг нэмж байж нийт олборлолтын зардлыг тодорхойлно. Газрын өнгөн хэсэг дэх нөөц жил бүр багасаж олборлолт газрын гүн рүү явагдах бөгөөд олборлолтын зардал улам нэмэгдсээр байдаг.

Газрын гүнд байгаа ашигт малтмалын үнэлгээ нь газрын өнгөн хэсэгт байгаа олборлоход хялбар ашигт малтмалын үнэлгээтэй харьцуулахад хэд дахин хямд байдаг. Энэ хэлбэрийн нөөцийн төлбөр нь олборлолтын нөхцөл, үнэлгээний дээрх зөрүүг тусгаж чаддаггүй бөгөөд зарим уурхайн хувьд ажиллах боломжгүйд ч хүргэж болно.

Ашигт малтмалын борлуулалтын үнэлгээнд суурилсан нөөцийн төлбөр¹⁰¹ (ad valorem-борлуулалтын үнэлгээнд тодорхой хувиар татвар ногдуулдаг) нь Монгол Улсад мөрдөж байгаа хувилбартай ижил бөгөөд зах зээлийн үнийн өөрчлөлтийг тодорхой хэмжээгээр тусгаж чаддаг. Ашигт малтмалын зах зээлийн үнэ өссөнөөс борлуулалтын орлого өсөх бөгөөд улмаар нөөцийн төлбөрийн хэмжээ дагаж өснө. Гэвч өмнө дурдсан биет хэмжээнд ногдуулдаг аргатай нэгэн адилаар газрын хэвлий дэх баялгийн үнэлгээг (олборлолтын өртгийг) тухай бүр тусгаж чаддаггүй. Тухайлбал, борлуулалтын үнэлгээг дэлхийн зах зээлийн үнэлгээгээр тооцооло гэхэд газрын доор байрлаж байгаа байгалийн баялгийг олборлож, тээвэрлэж борлуулах зардал харилцан адилгүй байдаг. Харин борлуулалтад ногдуулах нөөцийн төлбөр нь газрын гадаргад ойр олборлоход хялбар ашигт малтмал, газрын гүнд байрлалтай олборлолтын хүнд нөхцөлтэй ордын хувьд ижил хэмжээгээр татвар ногдуулдаг.

Мөн дэд бүтцэд ойр орд, дахин шинээр хөрөнгө оруулалт хийж дэд бүтэц бий болгосны үндсэн дээр олборлолт, борлуулалт хийх ордуудад ижил хэмжээгээр татвар ногдуулдаг. Ийнхүү борлуулалтын орлогод ногдуулдаг нөөцийн төлбөр нь биет хэмжээнд ногдуулдаг төлбөртэй нэгэн адилаар борлуулалтын орлого, түүнд ногдох татвар нь тогтмол байж хөрөнгө оруулалтын эцсийн өгөөжийг үл харгалзан тооцогддог тул олборлогч компаниудын үйл ажиллагаанд сөрөг нөлөө үзүүлдэг гэж тооцогддог.

¹⁰⁰"Монгол Улсын татварын тогтолцоо ба уул уурхайн салбар" Дэлхийн өсөлт Олон Улсын байгууллагын судалгаа, 2008-XII сар

¹⁰¹<http://mining.news.mn/content/108410.shtml>

Resource rent буюу ашиг хуваах хувилбар нь олборлолтын зардал, дэлхийн зах зээлийн үнийг үндэслэн тухайн ашигт малтмалын үнэлгээг тодорхойлдог арга юм. Энэ татварын тооцоолол нь тухайн уул уурхайн компанийн оруулсан хөрөнгө оруулалт болон хөрөнгө оруулалтын өгөөжийг Засгийн газрын бонд авсантай адил аливаа эрсдэлгүй, баталгаатай байхаар тогтоосон тооцооллоор эхэлнэ. Нэгэнт Засгийн газрын бондод бус уул уурхайн бизнест хөрөнгө оруулсны хувьд өмнө тооцсон хөрөнгө оруулалтын өгөөжийг тодорхой нэмэлт хувиар нэмэгдүүлж өгнө. Энэхүү хөрөнгө оруулалтын өгөөжүүдийн нийлбэр нь тухайн уул уурхайн компанийн хөрөнгө оруулалтыг ашигласны төлбөр болон тэдний хүлээж байгаа эрсдлийн үнэлгээ юм. Энэ дүн нь тухайн ашигт малтмалын үнэлгээний түвшинг тодорхойлно. Энэ түвшин хүртэлх ашгийг хөрөнгө оруулалтын өгөөж, эрсдлийн үнэлгээ гэж үзнэ. Харин давсан ашгийг ашигт малтмалын өөрийн үнэлгээнд хамааруулна. Хэрэв тухайн улс нь resource rent буюу ашиг хуваах хувилбарыг сонгосон бол ашигт малтмалын үнэлгээнд ногдох хэсгийг тухайн олборлогчтой хуваана. Төр нь ашигт малтмалын үнэлгээнд ногдох ашгийн тодорхой хувийг нь авна гэсэн үг.

Монгол Улсын хууль тогтоомжийн хүрээнд хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа нийт 21 татвар, төлбөрөөс уул уурхайн салбарт дараах 15 төрлийн татвар, төлбөр, хураамж мөрдөгдөж байна.

№	Татварын төрөл	Эрх зүйн зохицуулалт	Хувь хэмжээ	Тайлбар
1	Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр	Ашигт малтмалын тухай хуулийн 47.3 ¹⁰² -т, 47.5-т	<p>47.3.1.дотоодод борлуулж байгаа нүүрсний нөөц ашигласны төлбөр тухайн уурхайн эдэлбэрээс олборлож худалдсан, эсхүл худалдахаар ачуулсан болон ашигласан бүтээгдэхүүний борлуулалтын үнэлгээний 2,5%;</p> <p>47.3.2.энэ хуулийн 47.3.1, 47.3.3-т заасан Монголбанк, түүнээс эрх олгосон банкинд худалдсан алтнаас бусад ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн доод хэмжээ нь тухайн уурхайн эдэлбэрээс олборлож худалдсан, эсхүл худалдахаар ачуулсан болон ашигласан бүтээгдэхүүний борлуулалтын үнэлгээний 5,0 хувьтай тэнцүү.</p> <p>47.3.3.Монголбанк, түүнээс эрх олгосон банкинд худалдсан алтанд энэ хуулийн 47.3.2-т заасан ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн хэмжээ 2,5 хувь, энэ хуулийн 47.5-д заасан нэмэлт төлбөрийн хэмжээ 0 хувьтай тэнцүү.</p> <p>47.5 т заасан нэмж ногдуулах төлбөрийн хэмжээ</p>	

¹⁰²Ашигт малтмалын тухай хууль, "Төрийн мэдээлэл" эмхэтгэлийн 2006 оны №30 -т нийтлэгдсэн.

2	ААН-ийн орлогын албан татвар	ААНОАТТХ-ийн 17.2.1, 17.2.2, 17.2.5, 17.2.6, 17.2.7, 17.2.8, 17.2.9.а-г, 17.2.10	<p>17.2.1 Ногдол ашгийн орлогод 10%;</p> <p>17.2.2 Эрхийн шимтгэлийн орлогод 10%;</p> <p>17.2.5 Үл хөдлөх эд хөрөнгө борлуулсны орлогод 2%;</p> <p>17.2.6 Хүүгийн орлогод 10%;</p> <p>17.2.7 Эрх борлуулсны орлогод 30%;</p> <p>17.2.8 Гадаадын аж ахуйн нэгжийн төлөөний газар өөрт ногдох ашгаасаа гадаадад шилжүүлбэл шилжүүлсэн ашгийн 20%;</p> <p>17.2.9 Монгол Улсад байрладаггүй албан татвар төлөгчийн Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт болон Монгол Улсаас эх үүсвэртэй олсон орлогод 20%;</p> <p>17.2.10 Монгол Улсын арилжааны банкны гадаад, дотоодын хөрөнгийн биржид гаргасан бондыг худалдан авсан Монгол Улсад байрладаггүй албан татвар төлөгчийн бондын хүүгийн орлогод 10%.</p>	17.2.10 дахь заалтыг 2014 оны 06 дугаар сарын 26-ны өдрийн хуулиар нэмсэн бөгөөд үүнийг 2015 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.
3	Гаалийн албан татвар	Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуулийн		
4	НӨАТ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль ¹⁰³ -ийн 11.1, 12.1.1, 12.1.2, 12.1.3, 12.1.7	<p>11.1.Импортлолсон болон үйлдвэрлэсэн, борлуулсан бараа, гүйцэтгэсэн ажил, үзүүлсэн үйлчилгээний албан татвар тооцох үнэлгээний 10%;</p> <p>12.1.1.худалдах зориулалтаар Монгол Улсын нутаг дэвсгэрээс экспортод гаргасан бөгөөд гаалийн байгууллагад мэдүүлсэн бараа-0%;</p> <p>12.1.2.Монгол Улсын нутаг дэвсгэрээс гадаад улсад, гадаад улсаас Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт, түүнчлэн гадаад улсаас Монгол Улсын нутгаар дамжуулан бусад улсад гаргасан зорчигч болон ачаа тээврийн үйлчилгээ 0%;</p> <p>12.1.3.Монгол Улсын нутаг дэвсгэрээс гадна үзүүлсэн /албан татвараас чөлөөлсөн үйлчилгээг оролцуулан/ үйлчилгээ 0%;</p> <p>12.1.7.экспортод гаргасан уул уурхайн эцсийн бүтээгдэхүүн 0%.</p>	<i>Засгийн газрын 2010 оны №286 тоот тогтоолоор Уул уурхайн эцсийн бүтээгдэхүүний жагсаалтыг баталсан. Энэ тогтоолд Засгийн газрын 2013 оны 296 тоот тогтоолоор өөрчлөлт орсон.</i>

¹⁰³Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль, "Төрийн мэдээлэл" эмхэтгэлийн 2006 оны №40-т нийтлэгдсэн.

5	Автобензин, дизелийн түлшний албан татвар	Автобензин, дизелийн түлшний албан татварын тухай хуулийн 6-р зүйл	6-р зүйл. Тонн тутамд дараахь хэмжээгээр ногдуулна: 1. Автобензин 90 хүртэл октантай-20350 төг/тн 90-ээс дээш октантай-25700 төг/тн /шинжилгээний аргаар тодорхойлсон/ 2. Дизелийн өвөл, зуны түлш-2140 төг/тн	
6	Хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр	АМТХ-ийн 32.2	Хайгуулын талбайн гектар тутамд эхний жилд 0,1 америк доллар, 2 дахь жилд 0,2 америк доллар, 3 дахь жилд 0,3 америк доллар, 4-6 дахь жилд тус бүр 1,0 америк доллар, 7-9 дэх жилд тус бүр 1,5 америк доллар, 10-12 дахь жилд 5 америк доллар байна.	Нэмэлт орсон.
7	Ашиглалтын тухай зөвшөөрлийн төлбөр	АМТХ-ийн 32.3	Уурхайн талбайн гектар тутамд 15 америк доллар байх бөгөөд харин шохойн чулуу, нүүрс, дотоодын үйлдвэрлэлийн зориулалттай ашигт малтмалын хувьд гектар тутамд 5 америк доллар байна.	
8	Агаарын бохирдлын төлбөр	Агаарын бохирдлын төлбөрийн тухай хуулийн 7.1 ¹⁰⁴	7.1 Олборлосон түүхий нүүрсний төлбөрийн хувь, хэмжээг нүүрсний килограмм тутамд 1-2 төгрөгийн хязгаарт багтаан Засгийн газар тогтооно.	
9	Байгалийн нөөц ашигласны төлбөр	Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хууль ¹⁰⁵	6.1.2.уул уурхайн үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашигласан 10.1-т уул уурхайн үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашигласан усыг шоо метрээр тооцох бөгөөд Төлбөрийн хязгаар /экологи-эдийн засгийн үнэлгээний хувиар/ байна. Уул уурхайн үйлдвэрлэлд ашигласан усны шоометр тутамд: а/ашигт малтмал олборлох, баяжуулах гадаргын усанд 10-40% газар доорх усанд 20-60%, б/зэсийн баяжмал, хайлуур жонш баяжуулах гадаргын усанд 10-50%, газар доорх усанд 20-70%, в/усыг шавхан зайлуулах гадаргын усанд 10-15%, газар доорх усанд 15-50%, г/эрэл, хайгуулын өрөмдлөг хийх гадаргын усанд 10-30%, газар доорх усанд 20-50%.	

¹⁰⁴ Агаарын бохирдлын төлбөрийн тухай хууль, "Төрийн мэдээлэл" эмхэтгэлийн 2010 оны №29-т нийтлэгдсэн.

¹⁰⁵ Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хууль, "Төрийн мэдээлэл" эмхэтгэлийн 2012 оны №22-т нийтлэгдсэн.

10	Газрын тосны нөөц ашигласны төлбөр	Газрын тосны тухай хуулийн 31 зүйл	31 дүгээр зүйл. Нөөц ашигласны төлбөр, түүнийг хуваарилах 31.1.Газрын тос, байгалийн хийн нөөц ашигласны төлбөрийн хэмжээ нь олборлосон түүхий тос, байгалийн хийн 5-15 %; 31.2.Уламжлалт бус газрын тосны нөөц ашигласны төлбөрийн хэмжээ нь 5-10%; 31.3.Нөөц ашигласны төлбөрийн 30 хувийг тухайн орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн санд, 70 хувийг улсын төсөвт тус тус төвлөрүүлнэ. 31.4.Засгийн газарт ногдох түүхий тосны жил бүрийн борлуулалтын орлогын гурван хувийг Газрын тосны салбарыг хөгжүүлэх санд төвлөрүүлнэ.	
11	Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр	“Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай” ¹⁰⁶ хуулийн 4.1.11, “Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай” хуулийн 35.6-т	35.6. Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь доор дурдсан төлбөр төлнө: 35.6.1.түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр хайгуулын талбайн гектар тутамд эхний жилд 100 төгрөг, хоёр дахь жилд 200 төгрөг, гурав дахь жилд 300 төгрөг, дөрвөөс тав дахь жилд тус бүр 1000 төгрөг; 35.6.2.түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр нь тухайн тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон талбайн 0-20 гектар тутамд 5000 төгрөг, 30 гектар хүртэл 8000 төгрөг, 50 гектар хүртэл 10000 төгрөг, 100 гектар хүртэл 15000 төгрөг, 200 гектараас дээш 20000 төгрөг.	Энэ хэсгийг 2014 оны 01 дүгээр сарын 09-ний өдрийн хуулиар нэмсэн.
12	Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр	“Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай” ¹⁰⁷ хуулийн 33.1	33 дугаар зүйл. Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр 33.1.Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь олборлож худалдсан, эсхүл худалдахаар ачуулсан болон ашигласан бүх төрлийн түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын бүтээгдэхүүний борлуулалтын үнэлгээнээс тооцож түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийг орон нутгийн төсөвт төлнө. 33.2.Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр нь олборлож худалдсан, эсхүл худалдахаар ачуулсан болон ашигласан бүх төрлийн түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын бүтээгдэхүүний борлуулалтын үнэлгээний 2,5 хувьтай тэнцүү байна.	

¹⁰⁶Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль, “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэлийн 2014 оны №7-д нийтлэгдсэн.¹⁰⁷Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль, “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэлийн 2014 оны №7-д нийтлэгдсэн.

13	Ус ашигласны төлбөр	Усны тухай хуулийн ¹⁰⁸ 31-т	31 дүгээр зүйл. Ус ашигласны төлбөр 31.1.Ус ашиглагч иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага нь ус, рашааны нөөц ашигласны төлбөр төлнө. 31.2.Зөвшөөрсөн хэмжээнээс илүү ашигласан усны төлбөрийг 50 хүртэл хувиар шатлан өсгөх хэлбэрээр тооцож төлөх бөгөөд шатлан өсгөх хэлбэрээр төлбөр тооцох журмыг байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага боловсруулж, Засгийн газар батална. 31.3.Ус, рашааны нөөц ашигласны төлбөрийн хэмжээ, нөхцөлийг хуулиар тогтооно.	
14	Ус бохирдуулсны төлбөр	Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай ¹⁰⁹ хуулийн 7-р зүйл	7 дугаар зүйл. Төлбөрийн хэмжээ, түүнийг төвлөрүүлэн зарцуулах 7.1.Төлбөрийн хэмжээг дараах хязгаарт багтаан тогтооно: Бохирдуулах бодис Хэмжих нэгж Төлбөрийн хязгаар /төгрөгөөр/ доод дээд Жинлэгдэх бодис килограмм 100 500 Органик бодис килограмм 100 500 Эрдэс бодис килограмм 50 200 Хүнд металл килограмм 1000 5000 Аюултай бохирдуулах бодис грамм 1000 5000 7.2.Төлбөрийн хэмжээг усны сав газар тус бүрээр усны экологи-эдийн засгийн үнэлгээг үндэслэн энэ хуулийн 7.1-д заасан хязгаарт багтаан Засгийн газар тогтооно. 7.3.Төлбөрийн орлогыг Байгаль хамгаалах санд төвлөрүүлэн, усыг хамгаалах, усны бохирдлыг арилгах, хяналт-шинжилгээ хийх, нөхөн сэргээх арга хэмжээнд зарцуулна.	
15	Газрын хэвлийг олгох тэмдэгтийн хураамж	"Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай" хуулийн 39.1.8-т	39.1.Газар өмчлүүлэх, эзэмшүүлэх, ашиглуулах зөвшөөрөл олгох, газрын хэвлийг олгоход дор дурдсан хэмжээгээр тэмдэгтийн хураамж хураана. 39.1.8.ашигт малтмал олборлоход зориулан газрын хэвлийг олгоход 1 000 000 төгрөг;	

ХОЁР. МОНГОЛ УЛСЫН УУЛ УУРХАЙН САЛБАРЫН ТАТВАРЫН ОРЛОГО БА ТАТВАРЫН АЧААЛАЛ

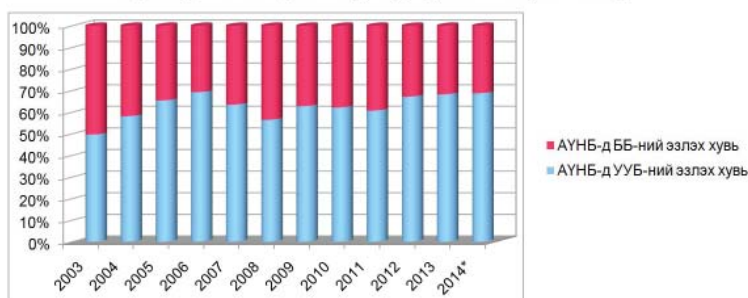
Сүүлийн жилүүдэд уул уурхайн салбар нь Монгол Улсын аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүний 60-70 хувь, ДНБ-ний 20-30 хувь, экспортын бүтээгдэхүүний 90-ээд хувийг бүрдүүлж байгаа тэргүүлэгч томоохон салбар бөгөөд энэ нь манай улсын эдийн засгийн үзүүлэлтүүдэд уул уурхайн салбар шууд нөлөө үзүүлсээр байгааг харуулж байна.

¹⁰⁸www.legalinfo.mn/law/details/8683?lawid=8683

¹⁰⁹Ус бохирдуулсны төлбөр тухай хууль, "Төрийн мэдээлэл" эмхэтгэлийн 2012 оны №22 нийтлэгдсэн.

Уул уурхайн үйлдвэрлэл нь эдийн засгийн эрсдэл өндөртэй, нөхөн сэргээлт байгаль орчны тогтвортой байдлыг хангахад их хэмжээний хөрөнгө зарцуулдгаараа бусад салбаруудаас онцлог юм. Иймд хөрөнгө оруулалт татахын тулд татварын орчин тогтвортой байх нь урт хугацаанд салбарыг хөгжүүлэх чухал үзүүлэлт болдог байна.

Аж үйлдвэрийн нийт бүтээгдэхүүнд уул уурхайн салбарын эзлэх хувь

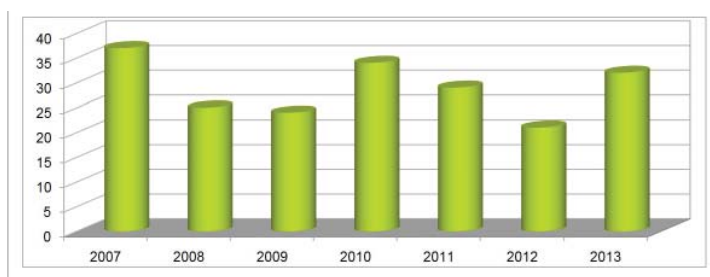
Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Эрдэс баялгийн үйлдвэрлэлд татварын хувь хэмжээ бага бол шавхагдах эрдэс баялгийн ашиглалтаас улсын төсвийн орлогын хэмжээ багасах ба харин хөрөнгө оруулагчдад татварын дарамт их байвал хөрөнгө оруулалт багасах хандлагатай болдог байна. Иймд төр засгийн болон хөрөнгө оруулагч компаниудын ашиг сонирхлыг уялдуулсан татварын бодлого нэн чухал юм.

Уул уурхайн салбар нь асар их хөрөнгө оруулалтыг шаардаж байдаг ба тухайн оруулсан хөрөнгөтэйгөө дүйцэхүйц хэмжээний эрсдэлийг дагуулж байдаг. Иймд хөрөнгө оруулагчдын хувьд татварын орчин тогтвортой байх нь чухал асуудлуудын нэг болдог.

Ашигт малтмалын газраас уул уурхайн салбарын 2007-2013 оны татварын ачааллын түвшинг тооцоолон гаргасныг зурагт үзүүлбэл:

Уул уурхайн салбарын татварын ачаалал /хувиар/

Эх сурвалж: Ашигт малтмалын газар /2014 оны статистик мэдээлэл хараахан гараагүй байгаа болно./

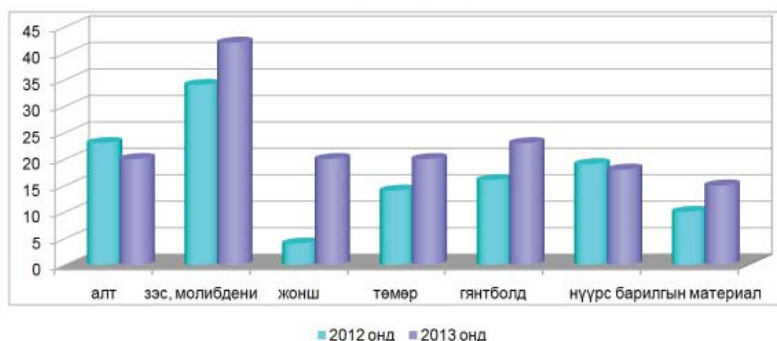
Үүнд: 2007 онд 37 хувь, 2008 онд 25 хувь, 2009 онд 23 хувь болж буурсан бол 2010 онд 34 хувь болж өсөж, 2011 онд 29 хувь, 2012 онд 21 хувь болж буурсан бол 2013 онд эргээд өсөж 32 хувьд хүрсэн байна. Энэ нь 2008 оны 11 дүгээр сарын 25-ны өдрийн зарим бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтийн албан татварын хуулиар өөрчлөлт орж алтны босго үнийг 1 унци алтны үнэ 850 ам доллар болгож өөрчлөгдсөнтэй холбоотойгоор 2009 онд татварын ачаалал буурсан ба ихэнх алт олборлогч аж ахуйн нэгжүүд Монгол банкинд тушаах алтны хэмжээ багассантай холбоотой байна. 2011 онд үнийн өсөлтийн албан татвар хүчингүй болж Ашигт малтмалын тухай хуулийн 47 дугаар зүйлийн 5-д заасан нэмж ногдуулах

өсөн нэмэгдэх ашигт малтмалын төлбөрийн хувь хэмжээг тогтоосноор татварын ачаалал өссөн байна.

2011 оны 1 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн зарим бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтийн татвар хүчингүй болсон нь 2011-2012 оны татварын ачаалал бууруулсантай шууд хамааралтай байна¹¹⁰.

2012 болон 2013 оны байдлаар уул уурхайн салбарын гол нэр төрлийн ашигт малтмал тусбүрээр татварын ачааллын түвшинг тооцсоныг харуулав.

Татварын ачааллын түвшин

Эх сурвалж: Ашигт малтмалын газар

Зургаас харахад 2012 онд зэсийн баяжмалд ногдох татварын ачаалал хамгийн их буюу 34 хувьтай байсан бол 2013 онд 42 хувь, жоншны татварын ачаалал хамгийн бага буюу 4 хувьтай байсан бол 2013 онд огцом нэмэгдэж 20 хувьд хүрсэн байна. Үүнийг ашигт малтмалын өсөн нэмэгдэх нөөцийн төлбөрийн хэмжээ зэсийн баяжмалд харьцангуй өндрөөр тогтоосноор тайлбарласан байна.

Алт болон нүүрсний татварын ачаалал 2013 онд өмнөх оноос 1-3 хувиар буурч, татварын ачаалал 18-20 хувьтай байна.

Ашигт малтмалын газраас хийсэн судалгаагаар татварын хамгийн өндөр ачаалал нь зэсэн дээр байгаа нь Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийг тооцох хувь нь өндөр, мөн алтны ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрөөс авах татварын хэмжээ өндөр зэргээс шалтгаалан татварын ачаалал өндөр гарахад нөлөөлж байна хэмээн дүгнэсэн байна. Мөн судалгаанд өсөн нэмэгдэх нөөцийн төлбөрийн сөрөг үр дагавар нь алт, зэсийн бүтээгдэхүүнд ногдуулах татварын хэмжээ эрс нэмэгдсэн нь зах зээлийн үнийн өсөлттэй шууд холбоотой гэж үзсэн байна. Үүнээс үүдэн алтны олборлолтын хэмжээ эрс буурч зэсийн орд газруудыг ашиглах, эхлүүлэх боломж үндсэндээ хаагдсан байна¹¹¹.

Бусад ашигт малтмал болох жонш, уулын гянтболдын баяжмал, төмөр, барилгын материалын татварын ачааллын дундаж түвшин 2012 онтой харьцуулахад 5-16 хувиар тус тус нэмэгдсэн байна.

¹¹⁰Ашигт малтмалын газар, Монгол Улсын уул уурхайн салбарын татварын ачаалал ба өөрчлөлт, шинэчлэлтийн судалгаа, 2013 он.

¹¹¹Ашигт малтмалын газар, Монгол Улсын уул уурхайн салбарын татварын ачаалал ба өөрчлөлт, шинэчлэлтийн судалгаа, 2013 он.

Уул уурхайн салбарын орлого сүүлийн 5 жилд төсвийн орлогын 20 орчим хувийг бүрдүүлж ирсэн бөгөөд 2010 онд хамгийн өндөр буюу 28 хувьд хүрч байсан бол сүүлийн жилүүдэд тасралтгүй буурч, 2014 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр хамгийн бага түвшинд буюу 14 хувь байхаар байна.

Уул уурхайн салбараас улсын төсөвт оруулсан нийт орлогын хэмжээ (сая.төг)

Татвар, төлбөрүүд	2008	2009	2010	2011	2012	2013
АМНА төлбөр	98 141.3	121 358.4	235 358.8	532 564.85	684 544.1	461 089.4
Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар	119 099.4	132 466.8	213 427.4	299 652.34	277 875.6	184 924.3
НӨАТ	31 490.9	24 321.5	43 636.1	212 980.1	136 778.7	107 182.0
Тусгай зөвшөөрлийн төлбөр	4 177.8	3 323.9	56 789.6	3 950.97	7 165.4	7 143.2
Газар ашигласны төлбөр	10 089.2	19 952.7	11 465.9	12 957.9	12 086.0	14 098.8
Ус ашигласны төлбөр	2 400.7	2 493.6	3 776.3	3 552.5	11 191.4	37 959.34
ТХӨЯМ-ын татвар	189.9	1 020.7	548.2	1 921.2	965.5	2284.6
Гадаад ажилчдын ажлын байрны төлбөр	3 377.6	3 078.2	4 865.2	13 907.7	8 020.1	7 297.3

Үл хөдлөх хөрөнгийн татвар	32 682.5	2 647.7	2 913.6	3 780.0	4 321.9	13 172.3
Улсын төсвийн хөрөнгөөр хийсэн хайгуулын нөхөн төлбөр	5 035.1	11 835.0	4 635.9	2 276.4	2 465.9	1 975.9
Бусад татвар /гааль агаарын бохирдол, төрийн өмчийн дивидент, ХАОАТ г.м/	419 613.4	217 638.2	466 204.8	-	-	63 403.7
Нийт татварын хэмжээ	726 297.9	540 136.9	1 043 622.0	1 087 543.9	1 145 414.5	1 301 431.2

Сүүлийн 5 жилд (2008-2013) уул уурхайн салбарын татварын орлогын дундаж өсөлт нь 13 хувь байсан бол уул уурхайн бус салбарын татварын өсөлт 31 хувь байсан.

Харин 2014 оны хувьд уул уурхайн салбар өсөлтөө хадгалж 14 хувиар өсөх төсөөлөлтэй байгаа бол уул уурхайн бус салбарын хувьд 7 хувиар буурах төсөөллийг Сангийн яамнаас гаргасан байна.¹¹² Төсөвт оруулсан орлого нэмэгдсэн гол нөлөө нь нүүрсний бүтээгдэхүүний хэмжээ, ус ашигласны төлбөр, жижиг үнээс хамаарч өсөн нэмэгдэх татвар авдаг болсон зэрэг нь нөлөөлсөн байна.

¹¹²Ашигт малтмалын газар, Монгол Улсын уул уурхайн салбарын татварын ачаалал ба өөрчлөлт, шинэчлэлтийн судалгаа, 2013 он.

Уул уурхайн салбараас 2013 онд улсын нэгдсэн төсөвт оруулсан нийт орлогын хэмжээ (сая.төг)(Татварын ерөнхий газрын мэдээгээр)

№	Татварын төлбөрүүд	Алт	Зэс,молибдени	Бар/мат	Төмөр	Жонш	Нуурс	Гянтболд	Бусад	Нийт
1	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар	15,865,126.5	69,418,588.2	1,487,609.4	15,709,257.0	2,654,105.4	50,517,140.8	3,296.1	23,248,306.5	178,903,409.9
2	Бараа, үйлчилгээний НӨАТ	846,144.7	1,791,008.4	4,211,418.4	1,451,784.1	98,932.9	8,826,244.7	24,432.5	52,163,891.0	69,413,856.7
3	Нөөц ашигласны төлбөр	18,208,680.9	102,255,349.4	185,227.2	29,995,055.2	2,926,940.5	137,612,331.3	7,657.6	22,332,573.2	313,523,815.3
4	Үнийн өсөлтийн албан татвар	77,680.2							2,614.5	80,294.7
5	Цалин хөлс түүнтэй адилтгах орлого	6,369,642.3	14,599,500.2	1,777,066.8	1,874,539.9	568,169.9	8,209,739.5	14,760.2	20,885,226.2	54,298,635.0
6	Суутлагчийн хувь хүнд олгосон орлогоос суутгасан албан татвар	171,390.6	86,488.1	68,716.5	1,347,928.2	22,686.6	325,295.8	2,254.3	921,571.3	2,946,331.4
7	Ус, рашаан ашигласны төлбөр	442,322.2	6,898,624.9	17,864.5	24,150.4	42,624.2	520,643.5	1,490.4	397,095.2	8,344,815.3
8	АТБӨЯХ татвар	98,657.8	49,196.4	90,067.1	217,113.6	13,144.8	232,048.7	21,561.0	670,836.5	1,392,625.9
9	Агаарын бохирдлын төлбөр-АТБӨЯХ	7,658.3	3,042.7	5,882.6	10,086.3	986.0	98,523.8	25.4	17,549.7	143,754.8
10	Агаарын бохирдлын төлбөр-Түүхий нуурс олборлогч		10,178.5		5.0	26,069.8	18,788,941.0		3,624,049.9	22,449,244.2
11	Бусад орлого	714.8	17,852.8	1,932.7	14,132.8	2,616.6	18,452.6	212.5	1,494,697.7	1,550,612.5
12	Бууны татвар	134.0	128.0	182.0	20.0	148.0	86.0	8.0	34.0	740.0
13	Газрын төлбөр	156,787.0	7,751,913.8	48,623.5	138,505.8	47,564.5	842,725.9	599.0	2,150,886.9	11,137,606.4
14	Дундын суутгал - 3%	188.9	1,122.7				348.3		976.8	2,636.7
15	Өсөн нэмэгдэх ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр	7,942,638.3	153,181,053.9		4,345,130.9	5,895.3	22,441,526.3		7,761,478.3	195,677,723.0
16	Үл хөдлөх хөрөнгийн татвар	137,871.5	2,605,718.3	244,513.5	102,022.4	27,654.5	560,420.1	3,720.7	546,917.9	4,228,838.9
17	Үл хөдлөх эд хөрөнгө борлуулсны албан татвар	236,190.1		31,930.0	9,880.0		9,891.3		2,651.3	290,542.7
18	Татварын алданийн орлого	47,506.1		25,826.5	70,376.4	48,539.3	252,025.5	132.5	1,551,399.2	1,995,805.5
19	Татварын торгуулийн орлого	122,473.4		61,934.4	113,042.2	42,786.0	775,927.3	139.2	1,627,049.4	2,743,351.9
20	Татварын хүүгийн орлого	4,746,981.3		380,336.8	9,114.9	17,038.8	319,830.1		9,416,558.1	14,889,860.0
21	Түгээмэл тархацтай ашигт малтмал ашигласан нөөцийн төлбөр	19,324.4	32,000.0	145,141.3	44,288.3	48.0	53,817.3		3,269,326.4	3,563,945.7
22	Улсын тэмдэглэлийн хураамж		11,160.0	309.5	990.0	12.0	986.4		1,255.0	14,712.9
23	2013 онд төлсөн	55,498,113.3	358,712,906.3	8,784,582.7	55,477,423.4	6,545,963.1	250,406,946.2	80,279.4	152,086,945.0	887,593,159.4

ГУРАВ. ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ УУЛ УУРХАЙН САЛБАРТ ҮЙЛЧИЛЖ БУЙ ТАТВАРЫН ХУВЬ, ХЭМЖЭЭНД 2015 ОНД ГАРСАН ӨӨРЧЛӨЛТ, ТАТВАРЫН ТОГТОЛЦОО, ХУВЬ ХЭМЖЭЭ

Сүүлийн жилүүдэд байгалийн баялгийн үндсэрхэг үзэл (resource nationalism) хүчтэйгээр ажиглагдаж байгаа хэдий ч дэлхийн уул уурхайн салбар удааширч байгаатай холбоотойгоор ихэнх улс оронд хөрөнгө оруулалтыг татах, татварыг хөнгөвчлөх асуудлаар ихээхэн ач холбогдол өгч байгаа бөгөөд зарим орнуудад ашигт малтмалын татварыг бууруулах, болиулах арга хэмжээ авч байгаа бол нөгөөтэйгүүр дотоодын үйлдвэрлэл, нэмүү өртөг шингэсэн аж үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх бодлого хүчээ аваад байна.

Уул уурхайн салбар хөгжсөн улс орнуудад тус салбарт хүчин төгөлдөр үйлчилж буй татварын хэмжээний чиг хандлага нь эдийн засгийн хямралын үед уул уурхайн салбарын татварын хувь хэмжээг өсгөх, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх хандлага ажиглагддаг. Энэ нь тус салбарын ашиг өндөр байдагтай холбоотой.

Тухайлбал, Австралид 2012 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс эхлэн Эрдэс баялгийн нөөцийн түрээсийн татварын тухай хуулийг баталсан боловч 2014 оны байдлаар Австрали, Зимбабве зэрэг улс орнууд уул уурхайн эрх зүйн орчинг гадаадын хөрөнгө оруулагчдад таатай, уян хатан болгох бодлого барьж Австрали Улс нь Эрдэс баялгийн нөөцийн түрээсийн татварыг болиулсан бол Индонез Улс нь ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийг нэмэгдүүлэх бодлого барьж байна.

2014 оны 1-р сард Индонезийн Засгийн газар нь дотоодын боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх бодлогын хүрээнд боловсруулаагүй ашигт малтмалын экспортын хориг тавьсан. Шинэ дүрмийн дагуу компаниуд 2016 он гэхэд боловсруулах үйлдвэр байгуулах үүрэгтэй бөгөөд тэр хүртэл түүхий эдээ 25-60 гаруй хувийн экспортын татвар төлж гаргах ёстой байсан ч уг хоригийг 7 сарын дараагаар цуцалсан байна.¹¹³

3.1 Олон улс дахь уул уурхайн болон ашигт малтмалын хууль эрх зүй, татварын орчинд гарч буй өөрчлөлт шинэчлэлтүүд

2015 оны 1-р сараас эхлэн хэрэгжих өөрчлөлтүүд¹¹⁴

Гарсан өөрчлөлт, шинэчлэл	Улс орон	Тайлбар
Роялти болон татварын хэмжээ нэмэгдсэн	Гватемал, Замби, Бразил	Бразил-демпингийн эсрэг нэмэгдэл татвар ногдуулна. Гватемал-АМНАТ-ыг 5%-иас 10% болгож нэмэгдүүлэхээр өргөн барьсан. Замби-ил уурхайн АМНАТ-ыг 6%-иас 20% болгон нэмэгдүүлсэн.
Хөрөнгө оруулалт татах, дэмжлэг үзүүлэх	Ангол, Австрали, БНХАУ, Эквадор, Энэтхэг	Ангол-уул уурхай, гаалийн татвараас чөлөөлнө.
Уул уурхайн шинэчлэл	Өмнөд Африк, ИБУИНВУ	Өмнөд Африк - Байгаль орчны нэгдсэн тогтолцоог нэвтрүүлсэн, зөвшөөрөл лиценз олгох асуудлыг хялбаршуулсан. ИБУИНВУ-газрын тос, байгалийн хий, уул уурхайн ил тод байдлын тухай хуулийг баталсан.

¹¹³www.reuters.com/article/2014/08/29/indonesia-metals-exports-idUSL3N0QZ30020140829

¹¹⁴www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-resource-nationalism-update-january-2015/

Импорт, экспортын хязгаарлалт	Энэтхэг	Энэтхэг-Алтны хувьд 80:20-ийн зарчмыг цуцлах шийдвэр гаргасан. ¹¹⁵
Өөрчлөлтөд хамрагдсан бүтээгдэхүүн	Нүүрс-БНХАУ, Энэтхэг	БНХАУ-2015 оны 1-р сараас коксжих, эрчим хүчний нүүрс болон бүх төрлийн нүүрсний бүтээгдэхүүний экспортын татварыг 10%-иас 3% болгож бууруулсан. Ферроникелийн импортын 1%-ийн татварыг цуцалсан.
	Алт-Энэтхэг	Энэтхэг-алт, мөнгөнд ногдуулдаг 10%-ийн импортын татварыг бууруулна.
	Ган-Бразил	Энэтхэг-нүүрсний татварыг бууруулна.
	Төмрийн хүдэр-Австрали	Энэтхэг-нүүрсний татварыг бууруулна.
2014 он		
Гарсан өөрчлөлт, шинэчлэл	Улс орон	Тайлбар
Роялти болон татварын хэмжээ нэмэгдсэн	Индонез	Индонез-боловсруулаагүй ашигт малтмалын экспортын хориг тавьсан. /2014.07 сард цуцлагдсан/
Хөрөнгө оруулалт татах, дэмжлэг үзүүлэх	Австрали, Зимбабве	Австрали-төмрийн хүдэр болон нүүрсний орлого 30 хувийн татвар ногдуулах Эрдэс баялгийн нөөцийн түрээсийн татвар (Mineral Resources Rent Tax)-ын хуулийг 2014 оны 10-р сарын 1-ний өдрөөс хүчингүй болгож ЭБНТТ-г болиулсан.
Уул уурхайн шинэчлэл	БНХАУ, Энэтхэг, Индонез, Өмнөд Африк, Танзани	БНХАУ- нүүрсэнд ногдуулах татварын шинэчлэлийн хүрээнд байгаль орчны нөхөн сэргээлтийн татвар зэргийг болиулсан. Татварыг олборлолтын хэмжээ бус нүүрсний үнэнд суурилж ногдуулна. Энэтхэг-Энэтхэгийн дээд шүүхээс 1993 оноос хойш олгосон 218 блок/талбайн зөвшөөрлийн 214-ийг шударга бусаар олгосон гэх үндэслэлээр цуцалсан, нүүрсний компаниудад 2015 оны 3-р сар хүртэл олборлолт явуулахыг зөвшөөрсөн.
Импорт, экспортын хязгаарлалт	Индонез, Филиппин	Филиппин-Индонезийн адилаар боловсруулаагүй ашигт малтмалын экспортод хориг тавихаар Конгрессын доод танхимын байнгын хороогоор дэмжигдсэн. /Хэлэлцэх шатандаа/
Өөрчлөлтөд хамрагдсан бүтээгдэхүүн	Нүүрс-Австрали, Энэтхэг, Индонез, БНХАУ	БНХАУ-нүүрсний татвар нь бүс нутгаас хамааран 2-10% байна. ¹¹⁶
	Алт - Зимбабве	Индонез-нүүрсний борлуулалтын роялтийг чанараас хамааран тус тус 7%, 9%, 13.5% тогтоосон байна.
	Төмрийн хүдэр - Австрали	Австрали-Эрдэс баялгийн нөөцийн түрээсийн татварыг болиулсан. Зимбабве-Алтны роялтиг 2014 оны 10-р сарын 1-ний өдрөөс 7%-иас 5% хүртэл бууруулсан.

¹¹⁵80:20 rule on gold, which decreed that 20% of imported gold has to be re-exported (primarily as jewelry). The import controls were put in place because the value of gold imports had been so substantial that they were a major contributor to the country's current account deficit and thus a serious factor in a fall in the value of the rupee against the US dollar. However, there has been no discussion of a relaxation on the 10% import duty on gold and silver. The Indian Government has also waived duties and taxes on the import of coal in the category of "other coal." The waiver follows a ban on coal mining and export by the state of Meghalaya, which supplies around 80% of the coal demand for Bangladesh. Since the ban, local brick-manufacturing companies have had to suspend operations of their kilns, which use coal. The Bangladesh demand is likely to be filled by countries such as Vietnam, Indonesia and China. Tax costs on coal import totaled nearly 30%: 4% advance trade value-added tax (VAT), 5% customs duty, 5% advance income tax and 15% VAT. Now only the VAT remains. Coals in other categories, including anthracite and bituminous are not exempt from duties and taxes since those are not used in brick kilns.

¹¹⁶www.stratfor.com/analysis/china-imposes-new-coal-production-tax

3.2 Гадаадын улс орнуудын уул уурхайн салбарт үйлчилж буй татвар, хураамжууд

Уул уурхайн салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгжид ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр, татвар, ААНОАТ, газар ашигласны төлбөр зэргийг ногдуулж байна.

Төв болон Зүүн Өмнөд Азийн орнуудын уул уурхайн эрх зүйн орчин нь Хойд болон Латин Америк, Европ болон Африкийн эрх зүйн орчныг төдийлөн гүйцдэггүй гэж үздэг. Харин уул уурхайн бүтээгдэхүүний хамгийн том хоёр хэрэглэгч болох БНХАУ болон Энэтхэг орнуудтай хөрш зэргэлдээ байрлалтай, тэдгээрийн эдийн засаг сүүлийн үед эрчимтэй өсөж байгаатай холбоотой Монгол төдийгүй Казахстан, Индонез зэрэг улс орнууд уул уурхайн эрх зүйн орчноо боловсронгуй болгох, сайжруулах асуудлаар сүүлийн жилүүдэд эрчимтэй ажиллаж байна.

Казахстан улс 2009 оноос хойш уул уурхайн салбарын хөгжилд ихээхэн шинэчлэл хийсэн, Индонез улс нь уул уурхайн салбарт арвин туршлагатай бөгөөд эрх зүйн орчны хувьд ихээхэн туршлага хуримтлуулсан орон юм.

Аливаа улс орны уул уурхайн салбарын хувьд улс орон болон олборлогчдын эрх ашгийн сонирхлыг тэнцүүлэх нь нэн тэргүүний асуудал юм. Төрийн оролцоо хэт их буюу төрийн дарамт их байх тусам уул уурхайн салбарын хөгжил тааруу, уул уурхайн салбарт тавих хяналт сул байх нь эргээд байгаль орчин, эдийн засаг, аюулгүй байдалд хохирол учруулж болзошгүй.

Чили улс нь татварын цар хүрээг нэмэгдүүлж, татварын ачааллыг бууруулах бодлого явуулж байна. Энэ нь 2009 оны аж ахуйн нэгжийн татварыг 28 хувиас 2010 онд 25 хувь хүртэл бууруулсан байна. Харин 2014 онд Чилийн конгресс нь татварын тогтолцооны шинэчлэлд нэмэлт өөрчлөлт оруулахыг дэмжсэн бөгөөд тус шинэчлэлийн дагуу аж ахуйн нэгжийн татварыг 20 хувиас 25 хувь болгон нэмэгдүүлсэн байна. Ингэхдээ татварыг хувьцаа эзэмшигчдэд аккруэль сууриар тооцох тогтолцоог нэвтрүүлсэн байна. Өмнө нь хувьцаа эзэмшигчдэд зөвхөн бэлэн мөнгөнд ногдуулдаг байсныг давхар татвар ногдуулах боломжийг олгож байгаа юм. Чили нь татварын хоёр хэлбэрийг нэвтрүүлсэн бөгөөд татвар төлөгчид нь аль тохиромжтой хувилбарыг сонгох боломжтой болох юм.

Татвар	Үндэслэл	Жишээ	Тайлбар
Газрын хэвлий ашигласны төлбөр	Улсын төсөвт түрээсийн орлогыг төвлөрүүлэх	Канад, Австрали. Холбооны улсуудын субъектүүд ногдуулна. Холбоо болон орон нутгийн төсвийн хуваарилалтад дээр маргаан гардаг.	
Газрын хэвлий нөхөн сэргээх, хамгаалах хураамж	Татвар	АНУ /Нью Мексик, Аляск, Монтана/, Канад /Альберта/	Тодорхойлолт нь тодорхой бус, газрын хэвлий ашиглах төлбөрт хамаарч болно.
Акциз	Байгаль орчин хамгаалахад чиглэгддэг	Европ болон Японд АНУ-с өндөр.	Төсвийн гол эх үүсвэрийн нэг, байгаль орчин хамгаалахад ашиглаж болно.
НӨАТ	Хэрэглэгчид чиглэгддэг	АНУ-ын хувьд худалдааны татвар, Европт НӨАТ, түлшний татвар бусад татвараас ялгаатай байж болно.	Ашиг дахин хуваарилахад үйлчилнэ. ЕХ-ны хувьд гол төсөв бүрдүүлэгч татвар.

ОАТ	Гэнэтийн /илүү ашгийн татвар ногдуулж болно.	Татварыг холбоо болон түүний субъектүүд ногдуулах эрхтэй. Татварын ерөнхий тогтолцооны нэг хэсэг юм.	Илүү ашгийн татвар нь АМНАТ-тай төстэй татвар юм.
Экспортын хураамж	Дэлхийн болон дотоодын зах зээл дээрх ялгавартай үнээс үүдэлтэй.	ДХБ-ын олон тооны гэрээг цуцалсан.	Дэлхийн болон дотоодын зах зээл дээрх ялгавартай үнээс үүдэлтэй.
Хаягдлын төлбөр	Байгаль орчин учруулсан гарз хохиролд	АНУ/Вайоминг/ зэрэг зарим мужууд зорилтот хөтөлбөр санхүүжүүлэхэд ашигладаг.	Байгаль орчинд гарз хохирол учруулсан нөхцөлд хариуцлага эсхүл татвар ногдуулна.
Газрын татвар	Орон нутгийн төсөвт, орон нутгийн хэрэгцээнд	ЭЗХАХБ-ын бүхий л гишүүн орнуудад үйлчилдэг. Татварын хэмжээ нь газар ашиглалтын хэлбэрээс хамаарна.	Орон нутгийн төсөв бүрдүүлэгч гол бүрэлдэхүүн болно.

3.3 Монгол Улс болон гадаадын зарим орны уул уурхайн салбарт үйлчилж буй татварын хувь хэмжээ

Монгол Улс болон гадаадын зарим орны уул уурхайн салбарт үйлчилж буй төлбөр хураамжуудыг хүснэгтэд харуулав.

Улс орон	Роялти	ААН-ийн орлогын албан татвар	Эрдэс баялгийн нэмэлт татвар	Импортын татвар	НӨАТ	Татварын суутгал	
						Хүүгийн орлогод	Ногдол ашгийн орлогод
Австрали							
Баруун Австрали ¹¹⁷	Тоо хэмжээнд суурилсан роялтиг зориулалтаар: Барилгад: 1 тонн – 0.62 AUD Төмөрлөгийн агууламжийн хувьд: 1 тонн – 1 AUD (2015 онд шинэчлэгдэнэ) Хүдэр: 7.5% Баяжмал: 5% Металл: 2.5% Алт: үнээс хамааран 1.25-2.5% Экспортын нүүрс: 7.5% Экспортын бус нүүрс: Тусгай роялти	Холбооны хувь хэмжээ: 30% (2015.07.01-ний өдрөөс хойш олсон орлогод 28.5%-ийн татвар ногдуулна) Муж улсын орлогын албан татваргүй	Муж улсын уул уурхайн роялти татвар	байхгүй	10%, экспортод гаргаж буй эрдэст татвар ногдуулахгүй	10%, эсхүл гэрээнд заасан хэмжээ	30%
Квинсленд	Нүүрс: 7% (тухайн үеийн ханшнаас хамааран 7%-15%) Бусад эрдэс - Тогтсон хувь: 2.7% Хувьсах хувь: үүнээс хамааран 1.5-4.5%						

¹¹⁷www.dmp.wa.gov.au/4407.aspx

Шинэ Өмнөд Уэльс	Хөнгөн цагаан: 1тонн боксит - 0.35 AUD Аж үйлдвэрийн эрдэс: 1 тонн – 0.4- 0.7 AUD Нүүрс: 4-7% борлуулалтын үнэ Фосфат: Зэс, Алт: 2.5-5%						
Хойд нутаг Дэвсгэр	18%, ашигт суурилсан						
Канад							
Бритиш Колумб	Татварын доод хэмжээ: 2% (үнээс) Ашгийн роялти:13%	14.38% эрдэс баялгаас олж буй нийт ашигт	Муж улсын уул уурхайн татвар /Квебек, Бритиш Колум, Онтарио/	Ихэнх эрдэст ногдуулахгүй	Бараа үйлчилгээний тариф: 7%	25%	
Баруун Хойд Нутаг Дэвсгэр	Ашгийн роялти:5-14% Орлого 10,000 CAN\$ доош - ногдуулахгүй	Холбооны хэмжээнд: 22.12% Холбооны татвараас			экспортод гаргаж буй эрдэст хамаарахгүй		
Онтарио	Ашгийн роялти:10% Орлого 500,000 CAN\$ дээш ногдуулахгүй Алслагдмал бүсэд байрлах уурхай татварын хөнгөлөлт эдэлнэ	роялти болон уул уурхайн татварыг хасахгүй					
Ботсван	Ихэнх эрдэс: 5% Металл: 5% Үнэт чулуу: 10%	Доод тал нь 25%	байхгүй	байхгүй	байхгүй	15%	15%
Мозамбик	Нүүрс болон бусад эрдэс: 3% Үндсэн эрдэс: 5% Хагас үнэт чулуу: 6% Үнэт металл: 10% Алмаз: 10-12%	32%	байхгүй	5 жил чөлөөлнө	байхгүй	20%	20%
Өмнөд Африк	Боловсруулсан эрдэс дээд хэмжээ: 5% боловсруулаагүй 7%	28%	Уул уурхай болон газрын тосны нууцын роялти	байхгүй	байхгүй	10%	байхгүй
Танзани	Хөнгөн цагаан, зэс, алт, төмөр болон аж үйлдвэрийн эрдэс: 3% Алмаз: 5%	30% Шинээр	байхгүй	Олборлолтын эхний жил чөлөөлнө, 5%	байхгүй	10%	10%
БНХАУ	Нүүрс: 2-10% Алт: 0.5-4% Зэс: 0.5-4% Төмрийн хүдэр: 0.5-4%	25%	байхгүй	Экспорт – 0% Уул уурхай тоног төхөөрөмжид импортын татвар ногдуулахгүй	байхгүй	10%	Байхгүй

Индонез	Нүүрс: 7-13.5% Алт: 3.75% Зэс: 4% Төмрийн хүдэр: 3%	25%	Засгийн газрын роялти	байхгүй	байхгүй	20%	20%
Чили	Нүүрс: 0-14% Алт: 0-14% Зэс: 0-20% Төмрийн хүдэр: 0-14%	25-27%	Уул уурхайн тусгай татвар		байхгүй	4-35%	35%
Монгол	Нүүрс: 2.75-7.5% Алт: 5-7.5% Зэс: 5-30% Төмрийн хүдэр: 5-7.5%	10-25%	Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр	Импорт - татвар тооцох үнэлгээний 10%;	экспортод гаргасан уул уурхайн эцсийн бүтээгдэхүүн 0%.	Хүүгийн орлогод 10% ААНОАТ	Ногдол ашгийн орлогод 10% ААНОАТ

* * *

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

- “Монгол Улсын татварын тогтолцоо ба уул уурхайн салбар” Дэлхийн өсөлт Олон Улсын байгууллагын судалгаа, 2008-XII сар.
- Ашигт малтмалын газар, Геологи, уул уурхайн салбарын мэдээллийн товхимол 2014 оны 6 сар.
- Үндэсний Статистикийн Хороо, Статистикийн эмхэтгэл, 2013 он.
- Ашигт малтмалын газар, Монгол Улсын уул уурхайн салбарын татварын ачаалал ба өөрчлөлт, шинэчлэлтийн судалгаа, 2013 он.
- <http://mining.news.mn/content/108410.shtml>
- www.legalinfo.mn/law/details/8683?lawid=8683
- <https://www.stratfor.com/analysis/china-imposes-new-coal-production-tax>
- www.dmp.wa.gov.au/4407.aspx
- Mining tax alert, Chile, Ernst&Young, November 2014. www.ey.com/Publication/
- Resource nationalism, Metals and mining, Ernst&Young, November 2014. www.ey.com/Publication/
- Trends in taxation, Coping with transparency, mining royalties and volatility, KPMG INTERNATIONAL, 2014. www.kpmg.com/Global/en/
- Corporate income taxes, mining royalties and other mining taxes A summary of rates and rules in selected countries, PwC, 2012. www.pwc.com/en_gx/gx/